

МОРОЗОВА С. Є.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова)
ORCID ID: 0000-0003-2285-0543

УДК 347.63

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.77>

ПОНЯТТЯ «ДИТИНА» ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ: ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Статтю присвячено аналізу законодавчого регулювання поняття «дитина» у взаємозв'язку із вимогами закону щодо визначення походження дитини.

Законодавство України містить суперечливі норми щодо визначення поняття «дитина», а звідси – і можливість реалізації дитиною своїх прав, визначення походження дитини, тощо.

На підставі аналізу наукової літератури, а також чинного та перспективного законодавства України у статті наводиться узагальнений аналіз двох основних законодавчих тез щодо поняття «дитина».

Перша теза – дитини – особа до досягнення нею повноліття (Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, Конвенція про захист дітей від експлуатації та порушень сексуального характеру, СК України, Закон України «Про громадянство України», Закон України «Про протидію торгівлі людьми»).

Друга теза – дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше (Конвенції про права дитини, Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, ЦК України, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про охорону дитинства»).

Відзначається, що для окремих видів цивільних правовідносин поняття «дієздатність» превалює над поняттями «повноліття» та «дитина».

Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) певною мірою припинив запозичення категорій з системи сімейного права, уніфікувавши приватно-правові відносини в одному нормативно-правовому акті.

Так, у книзі першій проекту Цивільного кодексу у статті 241 надано поняття терміну «дитина», чітко визначено правовий статус дитини. Юридичний статус дитини має фізична особа до досягнення нею повноліття незалежно від набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності. У відносинах з батьками повнолітні дочка, син зберігають юридичний статус дитини незалежно від досягнення повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

У статті проаналізовано новели проекту Цивільного кодексу також удосконалено питання визначення походження дитини, а також процедуру оспорування батьківства.

Ключові слова: поняття «дитина», визначення батьківства, презумпція батьківства, допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, право дитини на ім'я.

Morozova S. Ye. The concept of "child" and determining the origin of a child: a question of improving legislation

The article is devoted to the analysis of the legislative regulation of the concept of "child" in relation to the requirements of the law regarding the determination of the origin of the child.

The legislation of Ukraine contains contradictory norms regarding the definition of the concept of "child", and hence the possibility of a child exercising his/her rights, determining the origin of a child, etc.

Based on the analysis of scientific literature, as well as the current and prospective legislation of Ukraine, the article provides a generalized analysis of two main legislative theses regarding the concept of "child".

The first thesis – a child is a person before reaching the age of majority (Convention on Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption, Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Abuse, the Constitutional Court of Ukraine, Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine", Law of Ukraine "On Combating Trafficking in Human Beings").

The second thesis – a child is a person under the age of 18 (majority), if according to the law he/she does not acquire the rights of an adult earlier (Convention on the Rights of the Child, Convention on Minimum Standards of Social Security, Civil Code of Ukraine, Law of Ukraine "On State Assistance to Families with Children", Law of Ukraine "On Protection of Childhood").

It is noted that for certain types of civil legal relations, the concept of "capacity" prevails over the concepts of "majority" and "child".

The draft Civil Code of Ukraine (Code of Private Law) to a certain extent stopped borrowing categories from the family law system, unifying private law relations in one regulatory legal act.

Thus, in Book One of the draft Civil Code, Article 241 provides the concept of the term "child", clearly defines the legal status of a child. A natural person has the legal status of a child until he reaches the age of majority, regardless of whether he acquires or grants him full civil capacity. In relations with parents, an adult daughter or son retain the legal status of a child regardless of whether he reaches the age of majority. A minor is considered a child until he reaches the age of fourteen. A child aged fourteen to eighteen is considered a minor.

The article analyzes the novelties of the draft Civil Code, and also improves the issue of determining the origin of a child, as well as the procedure for disputing paternity.

Key words: *the concept of "child", definition of paternity, presumption of paternity, assisted reproductive technologies, surrogacy, the child's right to a name.*

Вступ. Визначення походження дитини безпосередньо пов'язане із власне поняттям «дитина». Наразі існує певна неузгодженість між СК України, який надає поняття «дитина», врегульовує відносини з визначення походження дитини, і ЦК України, в якому міститься регламентація права на ім'я як особистого немайнового права людини. У процесі рекодифікації важливо ці суперечності та прогалини виявити та виправити.

Постановка завдання. Метою статті є викладення результатів дослідження узгодження положень СК України в процесі оновлення ЦК України, зокрема в частині уточнення поняття «дитина», походження дитини та родинного зв'язку з батьками.

Результати дослідження. Правові проблеми визначення поняття «дитина», її правового статусу, а також окремі питання законодавчої регламентації визначення походження дитини були предметом наукових пошуків В. І. Борисової, В. А. Ватраса, С. Г. Керимова, А. С. Коломієць, М. В. Менджул, Л. А. Ольховик, О. В. Розгон, З. В. Ромовської, Р. О. Стефанчука, Л. М. Токарчук, В. І. Труби, Г. Я. Трипільського та інших науковців. Однак питання

співвідношення норм СК України та ЦК України щодо визначення поняття «дитина», врегулювання відносин з визначення походження дитини, ідентичності дитини досі недостатньо проаналізовані науковцями на тлі масштабного оновлення ЦК України.

Відзначимо, що у законодавстві міститься суперечливе визначення поняття «дитина». Так, відповідно до ч.1 ст. 6 СК України «Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття». Таке саме визначення міститься у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство України», ч. 1 ст.1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», що відповідає розумінню поняття «дитина» у Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (ст. 3) і цілком відповідає нормам Конвенції про захист дітей від експлуатації та наруги сексуального характеру (ст. 3).

У ЦК України мало в якій статті вживається слово «дитина». Кодекс оперує поняттям «фізичні особи» для позначення людей - учасників цивільних відносин (ч.1 ст. 2). З досягненням фізичною особою 18-ти років ЦК України пов'язує досягнення повноліття і набуття нею повної цивільної дієздатності (ст. 34).

У нормах ЦК України встановлено такі різновиди дієздатності фізичної особи, які залежать від настання відповідного віку та інших фактичних обставин: повна; неповна; часткова; обмежена; визнання фізичної особи недієздатною [1, С. 237-238].

Повна цивільна дієздатність фізичної особи може досягатись, набуватись і надаватись. Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18-ти років (повноліття). Набуття повної цивільної дієздатності відбувається у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, з моменту реєстрації шлюбу. У разі припинення шлюбу, або у разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, до досягнення фізичною особою повноліття, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Надання повної цивільної дієздатності відбувається щодо фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається (ст. 34, 35 ЦК України).

Часткова цивільна дієздатність фізичної особи – в цивільному праві обмеження дієздатності фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа) (ст. 31 ЦК України).

Неповна цивільна дієздатність фізичної особи – в цивільному праві обмеження дієздатності особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) (ст. 31, 32 ЦК).

Таким чином, для окремих видів цивільних правовідносин поняття «дієздатність» превалює над поняттями «повноліття» та «дитина». Однак, навіть за ЦК України не завжди це правило діє. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1200 ЦК України у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті. Дитині шкода відшкодовується до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років).

Загальні засади ЦК України щодо того, що дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше, відображають положення ст. 1 Конвенції про права дитини, Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, а також взяті для застосування у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» і навіть Закону України «Про охорону дитинства».

Водночас відзначимо, що відносно застереження «якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше» в міжнародних нормативно-правових актах і законодавстві України міститься інше застереження – для цілей цієї конвенції/закону.

У процесі рекодифікації відбувається оновлення засад приватного права, зокрема переосмислено статус дитини: дитина зберігає цей статус у відносинах із батьками й після повноліття. У книзі першій Проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) передбачено нову статтю – статтю 241 «Поняття дитини». У цій статті чітко визначено правовий статус дитини. Юридичний статус дитини має фізична особа до досягнення нею повноліття незалежно від набуття нею або надання їй повної цивільної дієздатності. У відносинах з батьками повнолітні дочка, син зберігають юридичний статус дитини незалежно від досягнення повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Натомість у книзі шостій «Право сімейне» Проекту ЦК України (Кодексу права приватного) стаття про правовий статус дитини вилучена [2].

Таким чином, у статті акумульовано поняття дитини, наведене на сьогодні у ч.1 ст. 6 СК України і положення ч. 31, 32 ЦК України.

Друге питання, яке потребує осмислення в частині законодавчого регулювання, – це визначення походження дитини.

Конституційний принцип рівноправності громадян незалежно від *походження* (ст. 24 Конституції України) відображено у ч. 5 ст. 7 СК України, згідно з яким учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, *етнічного та соціального походження*, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Із запровадженням допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), зокрема правового статусу сурогатного материнства виявилось, що не всі діти за походженням є рівними. Національне українське законодавство досі «не готове» до законодавчого забезпечення новітніх медичних технологій, хоча, слід визнати, більш прогресивне, ніж більшості інших держав Європи. Зокрема, бракує точних сучасних визначень для деяких важливих термінів, особливо тих, що стосуються репродуктивних технологій (наприклад, сурогатне материнство чітко не визначено в первинному законодавстві). Це створює невизначеність щодо правового статусу, прав та обов'язків залучених сторін до згаданих відносин, забезпечення інтересів дитини тощо.

У главі 12 розділу III СК України врегульовано визначення походження дитини. Автоматичне – у ст.ст. 121, 122 Кодексу. Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому статтями 122 та 125 цього Кодексу. Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя. Якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу внаслідок смерті чоловіка, походження дитини від батька може бути визначене за спільною заявою матері та чоловіка, який вважає себе батьком.

Це – загальні підстави визначення походження дитини і виникнення взаємних прав та обов'язків матері, батька і дитини.

Спеціальні правила Кодексом встановлено для визначення походження дитини від батьків, які не перебувають у шлюбі між собою (ст. 125, 126), від батька у разі реєстрації повторного шлюбу з її матір'ю (ст. 124). Таке визнання може здійснюватися як в адміністративній процедурі – в державних органах РАЦС, так і у судовому порядку.

На сьогодні існують певні обмеження щодо оскарження батьківства. На нашу думку, безпідставні. Так, відсутні норми щодо можливості оскарження батьківства, якщо особа знала, що вона не є батьком у момент реєстрації. Оспорювання неможливе у разі смерті дитини.

Оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини, відповідно до ч. 3 ст. 136 СК України, можливе лише після народження дитини та до досягнення нею

повноліття (до 18 років). З одного боку таке правило – гарантія прав дитини, але з іншого – може призвести до ситуації, коли особа, записана батьком, не може оскаржити свій статус пізніше, навіть якщо має нові, переконливі докази невідповідності (наприклад, результати ДНК-тесту, отримані вже після 18 років).

Наведені формальні рамки для оскарження батьківства, на нашу думку, не орієнтовані на реальні життєві події.

У спорах, що виникають із сімейних правовідносин, констатовано, що якщо актовий запис про народження дитини вчинений до 01.01.2004, то при його оспоруванні застосовуються відповідні положення КпШС України, тому запроваджена ч. 3 ст. 136 СК України заборона щодо неприпустимості оспорування батьківства після досягнення дитиною повноліття не має зворотної дії в часі [3–5].

Очевидно, що за допомогою позову особи, яка записана батьком дитини, про оспорування запису в книзі записів народжень відбувається захист приватного інтересу та приватного життя чоловіка відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що охоплює важливі аспекти особистої ідентичності.

Зауважимо, що норму ст. 136 СК України змінено під час рекодифікації. Так, у ст. 1531 Книги шостої проекту ЦК України передбачено можливість особи, яка записана батьком дитини, звернутися до суду з вимогою про оспорування свого батьківства та виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини. Підставою для оспорування запису про батьківство є відсутність кровного споріднення між особою, яка записана батьком дитини, та дитиною.

Таким чином, враховано життєві реалії, коли достовірна інформація про походження з'являється значно пізніше, наприклад, після досягнення повноліття.

Чинний СК України не містить обов'язкового механізму застосування генетичної експертизи як головного доказу у випадках оспорування батьківства. Усе зводиться до загальних правил доказування згідно з ЦПК України. Те, що ДНК-докази можуть бути вирішальними, але закон не вимагає їх отримання автоматично, надає суду широку дискрецію і суттєво зменшує очікування учасників спору про батьківство. Запровадження процедури застосування ДНК-тестів має призвести до передбачуваності судової практики.

Визначений у ст. 123 СК України порядок визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій у проекті ЦК України майже не зазнав змін. У ст. 1524 проекту лише логічно змінено порядок слів щодо подружжя, які звернулись до застосування ДРТ – жінкою і чоловіком. У ч. 2 ст. 123 чинного СК України зазначено так: у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя.

Висновки. Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, законами України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Система оспорування батьківства в Україні містить запобіжники, які мають на меті захистити інтереси дитини та добросовісних учасників правовідносин. Водночас сукупність часових, процесуальних та доказових обмежень робить її недостатньою для гарантування ефективного захисту прав усіх учасників у всіх обставинах, особливо коли нові фактичні обставини з'являються значно пізніше або суперечать формальним вимогам закону.

Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) значно удосконалив чинні норми законодавства, що визначають поняття «дитина», правила визначення походження дітей, а також оспорування батьківства.

Питання, окреслені в статті розкриваються також під час дослідження проблеми правового статусу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Що потребує додаткового вивчення.

Список використаних джерел:

1. Морозова С. Є. Дієздатність. Енциклопедія цивільного права України / За ред. доктора юридичних наук, професора, академіка АПрН України Я. М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2009. С.237-238.
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394-1 від 06.02.2026. Сайт ВРУ. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589>
3. Огляд правових висновків палат Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду за 2018–2023 роки. Судова влада України. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daigest_oglyad/1579852/
4. Постанова Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.11.2023 у справі № 161/10712/21. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654046>
5. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Тітова М. Ю. на постанову Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 30.11.2023 у справі № 161/10712/21. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654186>

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

